

Litteratur

- Friis, Oluf: *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, 1974, bind 1-2.
- Gade, Sven Ove: *Journalisten. En biografi om Henrik Cavling*, 2009, s. 246-61.
- Handesten, Lars: *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2000, s. 205-08.
- Hvidt, Kristian: *Edvard Brandes. Portræt af en radikal blæksprutte*, (1987, 1992) 3. udg., 2005, s. 338-44.
- Jensen, Johannes V.: *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, ved Aage Jørgensen, 2014, bind 1-5.
- Jensen, Johannes V., *Samlede digte*, ved Anders Thyrring Andersen m.fl., 2006, bind 1-2.
- Johansen, Frits og Aage Marcus: *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, bind 1-2, 1933-51. [Der henvises således: JM + løbenummer].
- Møller, Arne J.: »Fortegnelse over Skrifter af Valdemar Vedel 1886-1935«, i: K.F. Plesner (red.): *Festskrift til Valdemar Vedel fra Venner og Elever*, 1935, s. 357-82.
- Nedergaard, Leif: *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, (1968) 2. reviderede udg., 1993, s. 174-75 og 337-39.
- Stangerup, Hakon: *Henrik Cavling og den moderne avis*, 1968, s. 191-213. (= »Valdemar Vedel – Redaktør af Tilskueren«, i Gustav Albeck m.fl. (red.): *Festskrift til Jens Kruuse den 6. april 1968*, 1968, s. 319-38).
- Vedel, Valdemar: *Menneskelighed*, 1920. [Artikler 1892-1919].

Af Aage Jørgensen

Malinovskis Tidesang

Der dänische Dichter Ivan Malinovski (1926-1989) war ein produktiver Übersetzer von Gedichten und Schauspielen. In seiner Übertragung (1961) von Bertolt Brechts *Mutter Courage und ihre Kinder* hat er »Das Horenlied« einen altmodischen Ton gegeben, ähnlich wie in Brechts Originalversion, einen Bearbeitung von Michael Weißes »Christus, der uns selig macht« (1531; EKD 77). In der Gedichtsammlung *Glemmebogen* [Buch des Vergessens] (1962) hat Malinovski aber eine vermutlich frühere Fassung des Gedichts publiziert. Diese Fassung ist eine altdänische Stilmachung. Die mittelalterliche Sprachform verleiht dem Gedicht katholische Konnotationen, was im Schauspiel über den Dreißigjährigen Krieg allerdings zu Verwirrung führen würde.

Thomas Harder har i sin oversættelse af Umberto Ecos middelalderroman *Baudolino* (2002) benyttet sig af en gammeldansk sprogform til at gengive Ecos ita-

lienske, der rummer passager med middelalderlige og dialektale træk.³⁶ Harder er imidlertid ikke ene om i moderne tid at anvende gammeldansk som stilmarkør i en oversættelse. Men mens brugen af dansk middelaldersprog er indlysende i en middelalderroman, kan det samme ikke siges om Ivan Malinovskis brug af gammeldansk i oversættelsen af *Mutter Courage og hendes børn*, Brechts skuespil der som bekendt er henlagt til tredivårskrigen (1618-1648). Ret beset anvender Malinovski heller ikke gammeldansk i skuespiloversættelsen (1961), men i *Glemmebogen* (1962, s. 52 f.) har Malinovski optaget en alternativ version af digtet »Tidesang« herfra; denne version er i gammeldansk sprogdragt. Titlen afspejler at digtets 10 strofer beskriver Jesu passionshistorie langfredag i forhold til dagens tider.

Ifølge Malinovskis note til teksten er versionen i *Glemmebogen* en genetisk variant til skuespillets: »oversættelsen til middelalderdansk foretog jeg for at få en ægte arkaisk tone frem i den endelige version, som havde en nyere sprogdragt. Visen står i 'Mutter Courage'« (1962, s. 123).³⁷ I skuespillet er formen da også arkaisk, men langt mindre end den fra moderne standarder stærkt afvigende i digtsamlingen.

Her citeres første strofe af den tyske og de to danske versioner:

In der ersten Tagesstund
Ward der Herr bescheiden
Als ein Mörder dargestellt
Pilatus dem Heiden (Brecht 1989, s. 40)

Arlæ fyrstæ morgen tidh
som een morthær stædis
ihesus for syn øffuerhedh
hedhningen pylatus (Malinovski 1962, s. 52)

Årle første morgentid
Som en morder stedtes
Jesus for sin øvrighed
Hedningen Pilatus (Brecht 1961, s. 47)

---

36 Jævnfør herom Krause 2009.

37 I en anden note anfører Malinovski, at stykkets dialog oprindeligt er oversat til en opførelse på Det Kongelige Teater 1953, og: »Viserne har jeg oversat for første gang, til dels på grundlag af udkast foretaget med henblik på nævnte forestilling; herved har jeg søgt at tage ligeligt hensyn til skriftbillede og sangbarhed, til Brechts tekster og Dessaus musik« (Brecht 1961, s. 109).

Allerede den tyske version er en pastiche. Sangen er udarbejdet i 1946 i samarbejde med Paul Dessau der skrev musikken til Berliner-opførelsen af stykket 1949 (Müller 1989, s. 386). Men »Das Horenlied« bygger på en passionssang af protestanten Michael Weiße, »Christus, der uns selig macht« fra 1531 (baseret på en latinsk hymne fra 1300-tallet).³⁸ Brecht har redigeret en smule i teksten, men bibeholdt en række gamle ordformer, og han har forlangt den arkaiske ortografi bibeholdt i trykket (Müller 1989, s. 405 f.). Ved at inkorporere en ældre tekst i sin egen sprogdragt opnår Brecht en klar verfremdungseffekt.

Det må antages at det er denne baggrund – den gammeldags tyske form – og den syngende præsts ledsagende bemærkning, »Da gibts ein altes Lied darüber« (Brecht 1989, s. 39), der har fået Malinovski til at foretage en arkaisk oversættelse. Malinovskis digtoversættelse er ingen gimmick, men udtryk for et arbejde med sproget for at opnå en effekt.³⁹ Hans note antyder at formen anvendes til kalibrering, som et historiserende yderpunkt. Et lignende indtryk giver manuskriptmaterialet.

Malinovskis forarbejder til digtet findes i Det Kongelige Bibliotek, Utilg. 822, kps. 18. De omfatter 20 (upaginerede) sider. Hver strofe i digtet har fået tildelt en eller flere af de første 13 sider, således at en moderne råoversættelse eller et koncept er anført øverst, og under en streg en række gammeldanske udtryk og oversættelsesudkast. Notater som »(henne øghen skullæ) mørckis II: 195«, »solen mørktes och iorden skalff II 276« og »bewelsæ II 287« afslører at Malinovski har excerperet ord og fraseologi i *Middelalderens danske Bønnebøger*. Siderne [14]-[18] rummer yderligere excerperter fra bd. 1 og 2 af denne udgave, til dels opsat i rimgrupper. Manuskriptets to sidste sider, der i modsætning til resten er maskinskrevet, er en synoptisk opstilling af Malinovskis to versioner, den gammeldanske til venstre, den nyere til højre. De to versioner er rettet og kommenteret med blyant og kuglepen. Således er fx *morthær* og *ihesus* 1.2 og 1.3 (i *Glemmebogen*) rettet fra *tiwff aff* og *ihesum*. Manuskriptets sidste side rummer en henvisning til en anden af Malinovskis hjælpemidler: »Kalkar: Ordbog over det ældre da. sprog«.

Bearbejdelsen er således velfunderet og habil; tekstens form giver et gennemført senmiddelalderligt indtryk. Medvirkende hertil er den næsten gennemførte brug af

---

38 I nodehæftet *7 Lieder zu Mutter Courage und ihre Kinder* (Berlin 1949, s. 20 f.: »Das Stundenlied«) dateres tekst og musik påfaldende til det 17. århundrede. Som kuriosum kan meddeles at Weißes tyske tekst i stærkt omarbejdet form udgør grunden for Grundtvigs salme »Lær os, Frelser, Livets Væld« (jf. Malling 1960-1978, bd. 3, s. 287 ff.).

39 Digtet står dermed i modsætning til nordiske filologers brug af gammeldansk ved festlige lejligheder; Johs. Brøndum-Nielsen blev eksempelvis i 1941 begavet med en rimkronikepastiche om »Brøndum, Niels'søn (...) konning i danskens rigæ«.

særskrivning af sammensætninger: *morgen tidh* 1.1, *ther for* 2.3, *iærn spigher* 5.1. Et helt dominerende stiltræk er manglen på ortografisk norm. Samme lyd betegnes på en lang række måder. Eksempelvis gengives /u/ som *w*, *u*, *v*, *vu*: *brwth* 9.1, *ihesus* 1.3, *vdh* 5.3, *stvund* 3.1, /i/ som *i* og *y*: *tidh* 1.1, *pylatus* 1.4. Det trykssvage schwa gengives både *æ* og *e* og med *i* foran *s*: *pynæ* 5.4, *sidhe* 6.2, *stædis* 1.2. Der er også eksempler på dobbeltskrivning af vokal: *meen* 2.2, *soolen* 6.3. Svarende til moderne dansk ortografis *d* har digtet meget ofte *dh* eller *th*: *skyldh* 2.1, *gadhe* 4.4, *when* 2.2. Om etymologisk adskillelse af gammelt *t* : *th* er der ikke tale. Også moderne *g* suppleres ofte af *h*: *konnynghen* 2.4, *langhe* 4.4; formen *slawen* 3.2 part. viser en almindelig udvikling af den gammeldanske spirant [ɣ].

Bearbejdelsen viser også at Malinovski har haft blik for ortografisk variation på enkeltordsniveau. Man bemærker formvekslen som *een* 1.2 : *iene* 10.2, *howet* 3.3 : *hoffuæt* 8.2, *so* 6.3 : *swo dan* 10.3, *stvundh* 3.1 : *stvndh* 7.1, *upgaff* 8.1 : *op lodhes* 8.4, *vdh* 5.3 : *vthgick* 10.1. En række ord optræder ganske vist i fast form, men det gælder navnlig de højfrekvente, hvor man vil vente det også i en gammeldansk tekst: *for*, *meth*, *oc*, *som*, *til* og til dels *then*, idet formen *den* 4.4 må betragtes som en modernisme. Men den ortografiske fasthed gælder dog også mindre frekvente ord: *blodh*, *spoth*. Da ortografisk variation er kendetegnende for middelalderlige tekster, er den i sig selv et vigtigt stiltræk, som det til dels er lykkedes at indfange.

Et par diftongerede former, *iene* 10.2 (modsat *een* 1.2) og *biesk* 7.4, giver digtet et vist jysk præg; og forbindelsen *Meth stærck rob* 7.1 kan tolkes som udtryk for jysk apokope. Jyske former findes også på det morfologiske plan i de afvigende genusformer *syn korss* 4.2 og *syn anlede* 6.4.

Ordforrådet opviser naturligt nok en række arkaismer: *Arlæ* 1.1, *øffuerhedh* 1.3, *vort* 'blev' 3.1 mfl., *mødhe* 'møje' 4.2, *iærn spigher* 5.1, *tyme* 'tid' 5.2, *oc* adv. 6.1, *kranckæ* 6.3, *anlede* 6.4, *gensten* 'straks' 7.3, *myrk* sb. 'mørke' 8.3, *bade* 'begge' 9.2, *Hwæden* 'hvoraf' 10.1.

Det efterstillede adjektiv i 7.4: *æthke biesk oc galle* kan med et vist forbehold også betragtes som en arkaisme.

Der er et problem ved Malinovskis fremgangsmåde: En dansk middelaldertekst signalerer for en moderne læser alene i kraft af sin form katolicisme. Indholdsmæssigt tilfredsstillende digtet både katolsk og protestantisk dogmatik. Men titlen, »Tidesang«, henviser til en katolsk genre hvis karakteristika digtet dog ikke lever op til. Sammenkoblingen af dagens tidebønner med stationer i lidelseshistorien kendes fra middelalderlig, katolsk tid, så vel som fra eftermiddelalderlig; det fremgår fx af Weißes protestantiske digt og dets latinske forlæg (begge gengivet hos Malling 1960-1978, bd. 3, s. 287 ff.). Den katolske konnotation er ikke et problem i *Glemmebogen* der lægger op til isolerede læsninger af digtene. I skuespillet

derimod er det vanskeligt at forestille sig den protestantiske feltpræst tage visen i sin mund; rent bortset fra at han i den aktuelle scene (som i det meste af stykket) optræder inkognito af frygt for de katolske styrker, og bortset fra at der naturligvis ville være en betydelig verfremdungseffekt i at lade ham fremsætte en katolskklingende vise. Teknisk ville det være vanskeligt at fremføre en vise på gammeldansk. Det skal også bemærkes at den verfremdungseffekt der ligger i titlen, er skjult for publikum i en regibemærkning.

Malinovskis arkaisering er altså for god, resultatet for middelalderligt. Det er formentlig grunden til at den endelige version i skuespiloversættelsen er ændret. Flere af ændringerne er antydet i citatet ovenfor: Sammenskrivning af komposita er gennemført, den ortografiske variation er normaliseret, og af gamle former noteres kun *hannem* passim (for *hanum* 1962), *Konningen* 2.4 og *Slawen* 3.2. Bevaret er også bøjningsformen *Herodem* 2.4, og de passive præteritumsformer *oplodes* 8.4 og *tillavdes* 10.4 er klart markerede i moderne dansk. De påfaldende fælleskønsformer er derimod ændret: *sit kors*, *sit anlede* (men ikke det etymologisk korrekte *den sted* 4.3). Den nævnte efterstilling af adjektivet *biesk* 7.4 er ændret til *Eddike* og *besk galle*. Hvad ordforrådet angår, er arkaismerne *Årle*, *møde*, *jernspiger*, *time*, og *anlede* bevaret, mens *øffuerhedh* er moderniseret til *øvrighed*, *vort* til *blev*, *gensten* til *Straks*, *myrk* til *Mørke* og *Hwæden* til *Deraf*. På samme måde er *so kranckæ siøn* 6.3 blevet til *så grumt et syn*. Rettelsen *Ther* 8.1 > *Da* antyder at *ther* har fungeret som tidsadverbium, en tydeligt arkaisk brug. I det hele er det de mest markante arkaismer der er ændret.

På flere punkter – navnlig i digtets anden halvdel – adskiller skuespilversionen sig gennemgribende fra den gammeldanske. Strofe 9 er helt omkalfatret:

Da hat man zur Vesperzeit
 Der Schechr Bein zerbrochen
 Ward Jesus in seine Seit
 Mit eim Speer gestochen (Brecht 1989, s. 41)

Vesper tidh vort bienæ brwth
 pa røffuernæ bade
 ihesu sidhe meth hwast spyuth
 stungen oc op laden (Malinovski 1962, s. 53)

Røverne ved vespertid
 Benene de brøde
 Jesum stak de med et spyd
 I hans venstre side (Brecht 1961, s. 48)

I overensstemmelse med Brechts version nedtones den meget fysiske fremstilling af Jesu pinsler her. Ændringen i moderne retning er altså også en indholdsmæssig modernisering – bort fra den senmiddelalderlige svælgen i sanselighed.

Det må konkluderes at Malinovski med sin nedtoning af de ortografiske afvigelser, med det delvist moderniserede ordvalg og med en indholdsmæssig tilpasning har givet digtet en gammeldags tone, der ikke som den gammeldanske version utvetydigt signalerer middelalder. En lignende gammeldags tone findes i andre sange i stykket.

Fra et nutidigt synspunkt er oversættelser til gammeldansk som Harders og Malinovskis interessante fordi de viser at gammeldansk kan fungere som sprogligt register, det vil sige at det ortografisk afvigende ligger inden for det for en moderne læser forståelige.⁴⁰ Det er en væsentlig pointe i forhold til diskussioner af dagens rigide ortografiske norm der undertrykker variation. Som afvigende register fungerer diakrone varieteter på samme måde som dialektale og talesprogsnære former.

Men det er også i en editionsfilologisk sammenhæng interessant i forhold til adgangen til den egentlige middelalderlige litteratur. Normaliserede tekster, dvs. ortografisk standardiserede udgaver af middelaldertekster, anføres ofte med rette som en læserhjælp. Det indvendes imidlertid også at den egentlige udfordring for forståelsen af gammeldansk ikke ligger i de ortografiske afvigelser (der kræver tilvænnning), men på de syntaktiske og semantiske områder. Malinovskis og Harders øvelser synes at bekræfte denne opfattelse.

Litteratur

- Brecht, Bertolt (1961): *Mutter Courage og hendes børn*. Overs. af Ivan Malinovski. Kbh.
- Brecht, Bertolt (1989): *Mutter Courage und ihre Kinder*, udg. af Klaus-Detlef Müller, i: *Werke. Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe*, bd. 6. Berlin, Weimar og Frankfurt a.M.
- Brecht, Bertolt & Paul Dessau (1949): *7 Lieder zu Mutter Courage und ihre Kinder*. Berlin

---

40 Jf. Harders pointe om forståelighed: »Det er naturligvis ikke på nogen måde et filologisk korrekt gammeldansk, jeg har konstrueret mig frem til, for det skulle jo også være så nogenlunde forståeligt for den moderne læser« (Krause 2009, s. 64).

- Krause, Lonni (2009): »Al oversættelse er en blodtransfusion« [interview med Thomas Harder], i: Lene Andersen (red.): *Ord til alle sider*, Kbh., s. 55-68
- Kalkar, Otto (1881-1918): *Ordbog til det ældre danske Sprog*, bd. 1-6, Kbh. 1976 [fotografisk optryk med ændringer og tillæg, opr. udg. bd. 1-5: Kbh. 1881-1918]
- Malinovski, Ivan: [Tidesang], ms. i Det Kongelige Bibliotek, Utilg. 822, kps. 18
- Malinovski, Ivan (1962): *Glemmebogen. Femten digtere i dansk gendigtning*. Kbh.
- Malling, Anders (1960-1978): *Dansk Salmehistorie*, bd. 1-8. Kbh.
- Middelalderens danske Bønnebøger* udg. af Karl Martin Nielsen, bd. 1-5. Kbh. 1945-1982
- Müller, Klaus-Detlef (1989): »Kommentar«, i: Brecht 1989, s. 377-409

Simon Skovgaard Boeck